

KS. BOGUSŁAW RUŚNICA – PRZEMYŚL

**MUZEUM ARCHIDIECEZJALNE,
IM. BŁ. JÓZEFA SEBASTIANA PELCZARA BISKUPA, W PRZEMYŚLU.
DZIEJE I ORGANIZACJA**

W stuletniej historii Muzeum Archidiecezjalnego, im. Bł. Józefa Sebastiana Pelczara Biskupa, w Przemyślu mieści się splot zagadnień, które nie tylko dotyczą tej palcówki, ale przede wszystkim Kościoła Przemyskiego. Nie sposób zatem nawet w najbardziej uporządkowanej formie prezentującej dzieje Muzeum Archidiecezjalnego w Przemyślu uniknąć niezamierzonych pominięć lub przesunięcia akcentów na sprawy, które wydają się być godne uwagi i podkreślenia.

Zatem proszę o wyrozumiałość, jeżeli Szanowni Słuchający stwierdzą pewną niepoprawność w skrótowej lub syntetycznej prezentacji instytucji kościelnej, związanej niepodzielnie z historią i tradycjami Archidiecezji Przemyskiej.

Powstanie Muzeum Diecezjalnego w Przemyślu

Wprawdzie Muzeum Diecezjalne w Przemyślu zostało powołane do życia na Synodzie Diecezjalnym w Przemyślu w 1902 roku, jednak pierwsze sygnały o zamiarach jego utworzenia pojawiły się już w przemówieniu biskupa przemyskiego, Józefa Sebastiana Pelczara, podczas uroczystej intronizacji w katedrze przemyskiej 13 stycznia 1901 roku. Jak wspomina ksiądz Stefan Momidłowski, biskup Pelczar „między innymi zapowiadał założenie muzeum diecezjalnego, w którym by schronienie znalazły zabytki sztuki kościelnej, niszczone nieraz po kościołach z powodu wilgoci lub braku należytej opieki. Zebrane w muzeum unikną zniszczenia, lub nie przejdą w obce, niepowołane ręce, a otoczone należyłą opieką dadzą choćby skromny obraz, jak się rozwijała u nas sztuka kościelna”. Z całą pewnością nowy biskup przemyski zdawał sobie sprawę, jak wygląda stan faktyczny wielu zabytków znajdujących się w wiekowych kościołach na terenie diecezji. Znalazło to swoje odzwierciedlenie w jakże skrupulatnie realizowanej

przez biskupa Pelczara pasterskiej posłudze podczas wizytacji kanonicznych poszczególnych parafii swojej diecezji. Oprócz troski o dobro duchowe wiernych i ich duszpasterzy, biskup Pelczar pieczołowicie sprawdzał stan kościołów, ich wyposażenia oraz dóbr plebańskich.

W istocie Muzeum Diecezjalne w Przemyślu powołano do życia w 1902 roku podczas Synodu Diecezjalnego w Przemyślu (*Acta et Statuta Synodi dioec. Premisl.*, tit. VI, cap. XII, 468-474) jako piąte z kolei muzeum diecezjalne w Polsce, po istniejących już we Włocławku (1870), Tarnowie (1888), Poznaniu (1893) i Wrocławiu (1898). Założenie Muzeum Diecezjalnego w Przemyślu szło niejako w parze z innymi nowymi ustaleniami, które dotyczyły przede wszystkim formacji duchowieństwa. Otóż, po synodzie w 1902 roku, biskup Pelczar przedstawił propozycję reorganizacji studiów seminaryjnych i wśród nowych przedmiotów pojawiła się sztuka religijna¹. Zapewne biskup Pelczar chciał rozbudzić u kleryków (przyszłych księży) zainteresowanie sztuką sakralną.

Lokalizacja muzeum

Pierwsze lata działalności, a w zasadzie organizacji, Muzeum są związane z Seminarium Duchownym w Przemyślu, gdzie w dużej auli zaczęto gromadzić eksponaty z terenu diecezji². Organizacją muzeum zajął się, z woli biskupa Pelczara, sufragan przemyski – biskup Karol Józef Fischer (1847-1931), jednak nad całością czuwał i bezpośrednio zajmował się tą sprawą ksiądz Stefan Momidłowski (1872-1958).

W rezultacie muzeum ulokowane zostało w bardziej wygodnych pomieszczeniach – jak pisze ksiądz Momidłowski – „w gmachu pojezuickim (...) nad boczną nawą kościoła N. Serca Jezusowego, od strony wschodniej”³.

Kościół jezuicki, pierwotnie pw. Świętego Ignacego, uposażony wraz z kolegium przez fundatorkę, Annę z Tyrawskich Ulińską (+1653), jezuici ukończyli pod koniec lat 30-tych XVII wieku. Jednakże już w 1702 roku przystąpili do przebudowy kościoła, która została zakończona w 1772 roku. Po 1773 roku, kiedy zakon jezuitów został skasowany, kościół i kolegium popadły w ruinę, tak że ok. 1820 roku groziły już zawaleniem. Pojawiły się głosy, że kościół należy zamknąć i sprzedać. W istocie młodzież przeniosła się z nabożeństwami do kościoła oo. Franciszkanów, a kościół pojezuicki opustoszał. W połowie wieku XIX był on do dyspozycji wojska. Dopiero w 1903 roku rozpoczęto restaurację kościoła i budynku gimnazjum, a 13 listopada 1904 roku biskup Józef Sebastian Pelczar

¹ C. Niezgoda, *Wierny ideałom. Życie, działalność i duchowość Józefa Sebastiana Pelczara (1842-1924)*, Kraków 1988, s. 95.

² Tamże, s. 98.

³ Księga pamiątkowa.

dokonał uroczystego poświęcenia świątyni pod wezwaniem Najświętszego Serca Jezusowego⁴.

Właśnie w tej uratowanej świątyni, w pomieszczeniach nad nawą od strony wschodniej, wyznaczono miejsce dla muzeum. Ksiądz Teofil Łękawski własnym kosztem odnowił ściany pomieszczeń, a do wielkiej sali ofiarował kilka szaf, aby w nich przechowywać gromadzone zabytki.

W dniu 27 sierpnia 1908 roku, podczas kongregacji synodalnej, biskup Józef Sebastian Pelczar poświęcił muzeum w obecności kilkuset księży zgromadzonych na kongregacji.

Gromadzenie eksponatów

„Muzea kościelne spełniają dotychczas rolę zbioru przedmiotów plastycznych wycofanych z kultu z powodu ich zniszczenia, istotnych ubytków, lub zastąpienia nowszymi. Muzea kościelne miały więc węższe zadania aniżeli muzea świeckie. Posiadały one tylko obiekty zabytkowe, podczas gdy inne muzea mieściły w sobie również galerie współczesnego malarstwa i rzeźby. Nikt nie malował i nie rzeźbił postaci świętych specjalnie dla muzeum kościelnego”⁵. W taki sposób ksiądz Władysław Smoleń, na I Zjeździe Archiwistów, Bibliotekarzy i Muzeologów Kościelnych, który odbył się na Jasnej Górze w dniach 26-27 czerwca 1957 roku, określał jedno z zasadniczych funkcji muzeum kościelnego. Jak można zauważyć, przy tworzeniu Muzeum Diecezjalnego w Przemyślu, biskupowi Pelczarowi przyświecała ta sama idea: zachowanie zabytków przed zniszczeniem lub utratą oraz zachowanie ich dla następnych pokoleń, jako dorobek sztuki kościelnej. Na przestrzeni tych stu lat historii muzeum z różnym natężeniem realizowano te założenia, ale w każdym razie zgromadzone eksponaty stanowią prezentację dorobku pokoleń w dziedzinie sztuki kościelnej na terenie Diecezji (obecnie Archidiecezji) Przemyskiej.

W zdecydowanej większości do muzeum trafiały eksponaty przekazywane przez parafie lub osoby indywidualne – zazwyczaj księży.

Muzeum otrzymało zdekompletowane skrzydła tryptyków z Biecza (datowane na przełom XV/XVI wieku), z Woli Rafałowskiej (datowane na koniec XV wieku, przywiezione do muzeum w 1969 roku), z Żurowej (datowane na ok. 1470 rok) lub kwatery ołtarza z Gniewczyny (datowane na 1593 rok). Od ofiarodawców indywidualnych pochodzą na przykład zabytki malarstwa tablicowego: Święta Anna Samotrzeć (fragment ołtarza z końca XV wieku) i tego samego tematu obraz z XVI wieku, przekazane do muzeum przez księdza Jana Trznadla w 1930 roku.

⁴ T. Łękawski, *Katedra przemyska wraz z kościołem filialnym Najśw. Serca Pana Jezusa*, Przemyśl 1906, s. 69-85.

⁵ W. Smoleń, *Stan i potrzeby muzeów kościelnych oraz program pracy na najbliższy okres*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne”, 1 (1959) z. 1, s. 44.

Do muzeum oddawano przede wszystkim zabytki bardzo zniszczone i nie nadające się do kultu. Można tu wymienić przekazane ze Świąćcan Madonny z Dzieciątkiem (datowaną na około 1375 rok), z Grupy Ukrzyżowania: Oprawcę Longina, Świętą Marię Magdalenę (datowane na początek XVI wieku). Wiel spośród bardziej zniszczonych eksponatów niestety nie może być wystawianych.

Szereg z nich przekazano do muzeum ze względu na niebezpieczeństwo utraty lub zniszczenia. Takimi względami kierowano się umieszczając w muzeum tapiserie przedstawiające Czterech Ewangelistów, które zostały wykonane w pałacu pieskiej manufakturze w Mediolanie, fundowane przez biskupa przemyskiego Aleksandra Antoniego Fredrę (1724-1734).

Zbiory Muzeum Archidiecezjalnego w Przemyśle to oczywiście przegląd sztuki sakralnej tworzonej na terenie Małopolski, ale nie wyłącznie. Muzeum posiada bogaty zbiór eksponatów o charakterze historycznym, związanych z dziejami Polski, Ziemi Przemyskiej lub poszczególnych ludzi.

Nie sposób nie wspomnieć Ojca Świętego Jana Pawła II, któremu poświęcona została osobna sala ekspozycyjna. Zgromadzono w niej m.in. dary przekazane przez Ojca Świętego – Najdostojniejszego Darczyńcę – dla Muzeum Archidiecezjalnego w Przemyśle za pośrednictwem i dzięki staraniom Księdza Arcybiskupa Józefa Michalika, Metropolity Przemyskiego. Sukcesywnie są w niej umieszczane aktualne świadectwa apostolskiej posługi Papieża-Polaka.

Ważne dla muzeum, jak i całej Archidiecezji Przemyskiej, było wyniesienie do chwały ołtarzy (ogłoszenie błogosławionym) biskupa Józefa Sebastian Pelczara, którego dokonał Ojciec Święty Jan Paweł II w Rzeszowie 2 czerwca 1991 roku. Od tego też roku muzeum nosi imię swojego Założyciela.

Nie uda się w krótkim studium zaprezentować wszystkich możliwych dróg, którymi zabytki trafiały do Muzeum Archidiecezjalnego w Przemyśle. W przypadku niektórych nie jest to możliwe, bo brak danych o ruchu muzealiów. Zatem nie można określić czasu, osoby, parafii lub okoliczności przekazania.

Zbiory muzeum

Muzeum Archidiecezjalne, im. bł. Józefa Sebastiana Pelczara Biskupa, w Przemyśle, bo taką nazwę nosi muzeum zgodnie z dekretem Księdza Arcybiskupa Józefa Michalika, Metropolity Przemyskiego, od 3 czerwca 1993 roku, zasadniczo prezentuje zabytki sztuki sakralnej, ale eksponowane są również ślady prehistorii oraz zabytki bardziej związane ze sztuką świecką lub użytkową.

Zbiory generalnie stanowią odwzorowanie kształtowania się sztuki na tym terenie, prezentując stylistyczne przemiany, przenikanie się tradycji zachodniej (obrazu łacińskiego) i wschodniej (obrazu greckokatolickiego i prawosławnego), a nawet religii żydowskiej. Dominują zabytki związane z kultem liturgicznym Kościoła rzymskokatolickiego istotnie związane z dziejami Archidiecezji Przemyskiej, czyli malarstwo, rzeźba, rzemiosło artystyczne (z licznymi przykładami szat liturgicznych i nielicznymi – złotnictwa).

Aż do lat 80-tych ubiegłego stulecia muzeum korzystało z pomieszczeń, które były od 1908 roku przeznaczone dla ekspozycji. Dopiero dzięki staraniom księdza dyrektora Zbigniewa Bielamowicza odzyskano kolejne pomieszczenia. W jednym z nich w 1988 roku zorganizowana została, wspomniana wcześniej, tzw. Sala Papieska.

Organizacja ekspozycji

Każde muzeum, również Muzeum Archidiecezjalne w Przemyślu, tętni życiem, kiedy może zaprezentować swoje zbiory zwiedzającym. Zbiory zgrupowano w formie ekspozycji stałej, zatytułowanej *Sztuka sakralna od średniowiecza do współczesności*. W zależności od potrzeb wynikających z ewangelizacyjnego charakteru oddziaływania muzeum, zgodnie z programem duszpasterskim w Archidiecezji przewidzianym na dany rok, organizowana jest wystawa okolicznościowa. Obecnie Archidiecezja Przemyska przeżywa czas Nawiedzenia Obrazu Matki Bożej Częstochowskiej w parafiach i stąd wystawa pt. *Z Maryją w następne stulecie*. W dniach 10-24 września 2002 roku, dzięki uprzejmości przemyskiego oddziału Polskiego Związku Filatelistów, zaprezentowano kolekcje korespondujące z czasem nawiedzenia i nie tak dawnej pielgrzymki Ojca Świętego Jana Pawła II do Polski.

Przez ostatnie lata w muzeum zaprezentowano szereg bardzo wartościowych wystaw, które cieszyły się uznaniem i popularnością. Nie sposób w tej chwili omówić ich szczegółowo.

Pracownicy muzeum

Przystępując do ostatniej części referatu, chciałbym, aby miała ona trochę odmienny charakter niż to, co Szanowni Słuchacze usłyszeli.

Otóż, stuletnia historia Muzeum Archidiecezjalnego w Przemyślu, to nie tylko czasem skomplikowane perypetie związane z docieraniem zabytków i wpisywanie ich do inwentarza muzealnego, nawet to nie tylko historia siedziby, w której mieści się obecnie muzeum. Te sto lat, które mijają w tym roku, to przede wszystkim olbrzymi wysiłek i wkład pracy i twórczego organizowania muzeum. To dalekowzroczność Założyciela muzeum, bł. Biskupa Józefa Sebastiana Pelczara, otwartość duchowieństwa przemyskiego, które potrafiło docenić zasadność tworzonej instytucji. To pasterska troska kolejnych Biskupów Ordynariuszy, aż po dzień dzisiejszy, z wszystkimi zamierzeniami i troskliwym wspieraniem przez Jego Ekscelencję Księdza Arcybiskupa Józefa Michalika, obecnego Metropolitę Przemyskiego.

Te sto lat, to zmaganie się z wieloma trudnościami przez poszczególne osoby, które kierowały tym muzeum. Pozwolę sobie wyrazić wdzięczność dla

tych, którzy byli u samych początków: biskupa sufragana przemyskiego Karola Józefa Fischera (pierwszego dyrektora w latach 1902-1931), jego pomocnika i później następcę księdza Stefana Momidłowskiego (kustosza muzeum w latach 1902-1931 oraz dyrektora w latach 1931-1949), księdza Władysława Luteckiego (dyrektora w latach 1949-1968), księdza Dominika Bialica (dyrektora w latach 1968-1976).

Najnowsza historia Muzeum Archidiecezjalnego w Przemyślu, to olbrzymi wkład pracy i wspaniałych przedsięwzięć księdza Zbigniewa Bielamowicza (dyrektora w latach 1976-1993), kontynuowanych przez księdza Wacława Partyki (dyrektora w latach 1993-1995 i 1996-1999). W latach 1996-1997 dyrektorem był ksiądz Jacek Rawski. Pragnę złożyć obecnym tutaj Szanownym Księżom Dyrektorom wielkie *Bóg zapłać* za wszelkie wysiłki, pracę, pozostawione w muzeum serce.

A jeżeli mowa o sercu, to serdeczne podziękowanie pragnę złożyć na ręce obecnej tutaj Matki Generalnej Zgromadzenia Służebnic Najświętszego Serca Jezusowego za wspaniałą i pełną poświęcenia oraz ofiary pracę Sióstr Sercane, które od 1982 roku służą w muzeum. Niech będzie mi wolno szczególne słowa uznania i podziękowania złożyć Siostrze Florianie Bogumile Leśnickiej, która od 1985 roku z wielką pasją i poświęceniem, przyplacając zdrowiem, służy w muzeum. *Bóg zapłać!*

Muzeum Archidiecezjalne w Przemyślu to również sto lat życzliwości, dobroci i oznak przyjaźni wielu osób duchownych i świeckich, ofiarodawców, pracujących w różnych okolicznościach dla muzeum (na przestrzeni tych wszystkich lat) kleryków podejmujących trud praktyki wakacyjnej czy studentów historii sztuki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Dziękuję. Proszę niech każdy, choć nie wymieniony z imienia i nazwiska, a związany z muzeum sympatią, przekazany mi zabytkami, częstym powracaniem jako zwiedzający, usłyszy do niego skierowane podziękowanie. *Bóg zapłać.* Dziękuję.